

→ Tóth
Orsolya

Egy „barbár” gentleman

(Bodrogi
Ferenc
Máté:
Kazinczy
arca és a
csiszoltság
nyelve.
Csokonai
Könyvtár,
Debreceni
Egyetemi
Kiadó,
2012)

Bodrogi Ferenc Máté Kazinczy-könyvének bevezetése Váczy János, a kiváló filológus 1915-ös Kazinczy-portróját idézi fel: „Testalkata, arczkifejezése bizonyos vegyületét mutatja a gyöngédségnek s fellobbanó lelkierőnek, a szelíd álmodozásnak s makacs elhatározásnak, az érzékenységnek s férfias komolyságnak.”¹ Az irodalmi arcképről készített montázs folytatása, s a könyvben olvasható elemzése az elmúlt 10 év Kazinczy-kutatásainak egyik alapvető belátását rögzíti: Kazinczy első monográfusai nagyrészt úgy emlékeznek rá, ahogy *szertette volna*,² hogy rá emlékezzenek. Ugyanakkor — mint Bodrogi megállapítja — nincs *egyetlen* Kazinczy-önkép. Az életműnek az elmúlt tíz esztendőben megvalósuló filológiai feltárása során egyre inkább világossá vált: valóságos önkép-kollekciója van. Lehet szabadkőműves Orpheus, stílusújító Herkules, gazdasági ügyeit intéző derék birtokos, gyermekeit féltő apa, sztoikus politikai státusfogoly, vagy éppen „Szent Öreg”. (10)

Bodrogi könyve most egyetlen, de rendkívül erős variánst választ a repertoárból: a gyöngéd és érzékeny, szelíd és simulékony, ugyanakkor férfias és méltóságos, udvarias és művelt, társasági és művészetpártoló Kazinczy képét. Ez utóbbi erős jelenlétét jelzi az irodalomtörténeti és irodalmi hagyományban, hogy Péterfy Gergely regénye is felidéri ezt a Kazinczy-imagót. A feleség, Török Sophie elbeszélése alapján testet öltő Kazinczy-figura „hajtotta, üzte, korbácsolta magát, hogy ízlése minél kifinomultabb, esztétikai ítélete minél megalapozottabb, olvasottsága minél szélesebb legyen. Ez az igyekezet azonban nem állt meg a szellem dolgainál: a hétköznapiakba is átszivárgott, de ebben a szerves és labilis közegben már nem egészen olyan hatást okozott, amelyet Ferenc elképzelt.”³ Kazinczy egész lényében volt valami, amit „charisnak,⁴ kellemnek neveznek.”⁵ De míg a Péterfy-regény felidéri, s egyben roncsolja is ezt a Kazinczy-képet (jórészt más típusú önéletrajzi narratívák segítségével, s megrajzolva a „barbár” magyar világ erős, mondhatnám brutális kontrasztként működő hátterét), addig Bodrogi irodalomtörténeti monográfiája feltárja filozófiatörténeti, esztétörténeti kontextusát. A szerző meglátása szerint ugyanis a Kazinczy ön-

életrajzi jellegű írásaiban, de művei peritextusaiban is felbukkanó „arc” jellemzően akkor kerül elő, amikor a figurát különféle esztétikai produktumokkal, könyvekkel, szobrokkal hozza össze a sors, amikor egy-egy műve megalkotásáról számol be, barátai vagy számára fontos személyekkel találkozik. Az arc beágyazottsága a belefeledkezés, az érzékenyülés, az emelkedett létállapot hívószavaival jellemezhető. A monográfia fő célja ezen én-alakzat közelítése a műalkotó és a műélvező (e korszakban újraértelmezett) identitáskonstrukcióihoz, és Shaftesbury munkái nyomán a csiszoltság (*politeness*) diskurzusához.

A szerző az előszóban rendkívül pontosan jelöli ki a kötet szakirodalmi kontextusát. Az első a csiszoltság beszédrendjének brit hagyománya, amelyhez az utat (a magyar nyelven olvasható esztétörténeti szakirodalomban) Horkay-Hörcher Ferenc⁶ és Szécsényi Endre⁷ tanulmányai jelentik. A második a grácia-fogalom költészettörténeti jelentőségét feltáró Gergye-monográfia.⁸ A harmadik a göttingai neohumanizmusra vonatkozó kutatások: elsősorban Békés Vera,⁹ Balogh Piroska¹⁰ és Főrizs Gergely¹¹ munkái. Módszertani szempontból a monográfus számára meghatározó irány a hermeneutika és társas elméletek. E rendkívül pontos önértelmezést legfeljebb annyival egészíthetjük ki, hogy megemlítsük a vizsgálódások hátterét jelentő filológiai bázist. Legfőképp a Kazinczy önéletrajzi írásait tartalmazó kritikai kiadást,¹² valamint a Borbély Szilárd és Bodrogi Ferenc Máté által sajtó alá rendezett Kazinczy-fordítások¹³ kötetét. A textológiai műhelyben folytatott „előtanulmányok” jelentőségét most abban látom, hogy az elmúlt évtizedekben inkább csak megem-

¹ VÁCZY János: *Kazinczy Ferenc és kora*, Akadémiai, 1915, 423, idézi: BODROGI, 10.

² Legutóbb a kéziratos Kazinczy-hagyaték vizsgálata kapcsán Czifra Mariann figyelmeztetett rá: a nyelvújítási harcról szóló irodalomtörténeti elbeszélés — Toldy Ferencen keresztül — Kazinczy nézőpontját rögzítette és hagyományozta tovább. CZIFRA Mariann: *Kazinczy Ferenc és az ortológusok. Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*. Ráció Kiadó, 2014, 189–190.

³ PÉTERFY Gergely: *Kitömött barbár*, Kalligram, 2014, 239.

⁴ A görög *charis* a latin *gratia* megfelelője. (T. O.)

⁵ PÉTERFY, 206.

⁶ HORKAY-HÖRCHER Ferenc: *A skót felvilágosodás*, Osiris, 1996; Uő: *A gentleman születése és hanyatlása*, Helikon, 2006.

⁷ SZÉCSÉNYI Endre: *Társaság és tekintély. Esztétikai politika a 18. századi Angliában*, Osiris, 2002; Uő: *Egy derűs rajongó = Lord Anthony Ashley Cooper SHAFTESBURY: Sensus communis. Esszé a szellem és a jó kedély szabadságáról*, ford.: HARKÁNYI András, jegyz.: SZÉCSÉNYI Endre, Atlantisz, 2009.

⁸ GERGYE László: *Műzsák és Gráciák között. Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet*, Universitas, 1998.

⁹ BÉKÉS Vera: *A hiányzó paradigma*, Latin Betűk, 1997.

¹⁰ BALOGH Piroska: *Ars scientiae. Közelítések Schedius Lajos János tudományos pályájának dokumentumaihoz*, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007.

¹¹ FŐRIZS Gergely: *„Alpeseken Alpések emelkednek”. A képzés eszménye Berzsenyi elméleti szövegeiben*, Universitas, 2009.

¹² KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*, s.a.r.: ORBÁN László, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (KAZINCZY Ferenc Művei, 1. osztály, *Eredeti művek*).

¹³ KAZINCZY Ferenc: *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig*, s.a.r.: BODROGI Ferenc Máté – BORBÉLY Szilárd, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (KAZINCZY Ferenc Művei, 2. osztály, *Fordítások*). Azóta megjelent a második kötet: KAZINCZY Ferenc: *Szép Literatúra*, s.a.r.: BODROGI Ferenc Máté, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012 (KAZINCZY Ferenc Művei, 2. osztály, *Fordítások*).

lített, mint olvasott és elemzett Kazinczy-fordításokat sikerült a kutatás szempontjából is fókuszpozícióba emelni, ráadásul a megszokottól (nyelvtörténeti, fordításelméleti) eltérő hermeneutikai pozícióból tekinteni rájuk. Bodrogi könyvében most Christoph Martin Wieland munkái kerülnek centrális szerepbe. A német szerző könyveivel való találkozás (*Musarion; Die Grazien*) Kazinczy számára meghatározó élménnyé válik. A különböző önéletrajzi szövegek gyakori konvergenciája helyett itt éppen párhuzamos *locus*okkal találkozunk. Mint Bodrogi megfigyeli, az erre vonatkozó öt szövegváltozat szinte azonos a részletekben is: „Élményszerű élénkséggel, érzelmi töltettel és életre szóló jelentőségét igazoló kommentárral” (35) Kazinczy kezdetben nem érti, pontosabban nem képes „birtokba venni” e két szöveget, idegenségüket azonban fölényként retorizálja. Később Wieland egyik esszéisztikus regénye, a *Diogenész* lesz a megértés kulcsa. Ennek segítségével a szemantikai „fordítást” a hermeneutikai birtokbavétel követi.

A *Diogenész* kulcsszerepét Bodrogi meggyőző érvekkel igazolja. Az új világkép (itt és most) a gráciatan összefüggéseiben bomlik ki, melynek lényege, hogy a kellem és a harmónia kiárad az eszményi ember testéből-lelkéből, melyet a szépséges és éretnyes Gráciák kölcsönöznek neki. A morális döntések éppúgy lehetnek gráciások, mint a beszéd, a költői nyelv. De beszélhetünk a mozdulatok *kelleméről* vagy a ruházat harmóniájáról. (41) A *Diogenész* tehát hermeneutikai hídként funkcionál: Kazinczy a három befogadott szöveg világa alapján kezd *írni és élni*. (40)

A szerző a továbbiakban e diskurzus-típus tágabb kontextusát tárja fel. A csiszolt úriember (*polite gentleman*) antropológiai identitáskonstrukciója a csiszoltság (*politeness*) diskurzusában képződik meg, részeként egy átfogó civilizációs megújulási törekvésnek, mely új gondolkodás-, viselkedés- illetve beszédmin-tát ajánl fel a kortárs angolszász közegnek. Az újfajta kulturális ideál és kulturális tér kialakításában Lord Shaftesbury műveinek van kiemelkedő szerepe (63). Módszertani szempontból alapvető belátás, hogy a *politeness* Bodrogi könyvében hol beszédmódnak, hol diskurzusnak, programnak, eszmerendszernek, világlátásnak, filozófiának neveződik, mégis alapvetően (a társasnyelvészet eredményeire hivatkozva) *nyelvként* gondol rá (67).

A csiszoltság nyelvről szóló nagy fejezet azt a történeti változást részletezi, amelynek során a grácia-fogalom központi jelentőségűvé válik Shaftesbury esztétikájában: a morális dimenziót (*moral grace*) preferálja a külső gráciával (*outward grace*) szemben. A neoplatonikus hagyományokra támaszkodó megfogalmazás szerint az ember külsődleges bája és harmóniája a belsőből származik, annak kisugárzásából (97).

A továbbiakban a könyv „Shaftesburyt keresztül tekint Kazinczyra” (102). Ehhez első lépésként a shaftesburyánus rendszer releváns aspektusait tárja fel. Itt is érvényesül a monográfiában már korábban megszokott módszer. Bodrogi irigylésre méltó alaposággal és következetességgel analizálja a Lord filozófiája szempontjából lényeges vezérfogalmakat (103–138), majd második lépésként főként a Kazinczy szempontjából fon-

tos német recepcióra koncentrálni. Lényegében így érünk vissza Shaftesburyt keresztül újra Wielandhoz és Kazinczyhoz.

E kritika nem tekintheti feladatának az „útvonalt” részletes elemzését. Csupán arra utal: Bodrogi meggyőzően, nagy erudíció birtokában érvel mellette, hogy Kazinczy, a számára alapvető olvasmányának számító Winckelmann-kötetben, Wieland, Herder vagy éppen Schiller munkáit lapozgatva, közvetett formában ugyan, de alapvetően a Lord esztétikájának hatásával szembesül. Bodrogi később a magyar recepció tanulságait elemezve bőven talál a „csiszoltság nyelvéhez” utalható elemeket. (175–204)

A monográfia negyedik, és egyben utolsó nagy fejezete a magyar előzmények és párhuzamok értelmezése után tér vissza Kazinczy esztétikai nézeteihez, s e szempontból válik fontossá a göttingeni egyetem mint közvetítő közeg. Az „elragadtatott olvasás” Kazinczynál gyakorta megjelenő példája, vagy a műalkotás befogadásakor gyakran alkalmazott „elbájlás”-fogalma ugyanazokhoz a forrásokhoz vezetnek. Kazinczy esztétikai tapasztalatai a fenséges shaftesburyánus gyökerű változatához